

De verdieping, donderdag 15 augustus 2002

Nederlandse geschiedenis op Duits eiland

Jan Neefjes

,Ik ben er geweest, het is alleen maar gras', zei VVD'er Bolkestein in 1998 over de polder in het Groene Hart waar de hoge snelheidslijn uit Parijs doorheen zou gaan razen. Ondanks deze uitspraak gaat de trein ondergronds, uit waardering voor het bijzondere karakter van het open poldergebied. Behelmdde Japanse toeristen rijden er niet voor niets op gehuurde fietsen om naar deze bezienswaardigheid, de polder, te kijken. Vandaag deel 3 in een serie over polders: Het Duitse Nordstrand

foto Reyer Boxem

© Trouw NEL DE VINK

Nordstrand is een **eiland** in het Noord-Duitse Waddengebied, dichtbij Denemarken. Nederlanders zorgden voor de bedijking in de zeventiende eeuw. De **geschiedenis** van Nordstrand lijkt **op** die van veel Zeeuwse polders.

Al voordat het gebied werd bedijkt was het bewoond, maar van de oude bewoning zijn door overstromingen slechts sporen overgebleven. Stukje bij beetje kwamen er dijken om het verdrinken land, waardoor een landschap met veel binnendijken ontstond. De investeerders, de dijkwerkers en de pachters vormden een katholieke kolonie in het verder lutherse Sleeswijk-Holstein. Tot in de twintigste eeuw zou de kolonie het Nederlands karakter blijven behouden.

„Nog elke twee jaar komen de priesters langs, een routinebezoek, om te kijken of alles goed is.’ Akkerbouwer Winfried Gutbier heeft het over de eigenaar van zijn grond, het domkapittel in Utrecht. We zitten in de pastorie van het piepkleine oud-katholieke kerkje **op** de smalle Osterdeich. Samen met pastor Georg Reynders vertelt Gutbier over de wereldlijke en kerkelijke **geschiedenis** van het **eiland** Nordstrand.

Het huidige **eiland** is een klein overblijfsel van het vroegere Nordstrand. Uit het kerkarchief haalt Reynders een kopie van een kaart uit 1634 van de Friese landmeter Jan Barentsz Westerdijk. Tientallen kerken, kapellen en molens geven een indruk van een dichtbevolkte streek. Nordstrand werd echter bedreigd door de zee. De dijken, vaak van veen gemaakt, waren zwak en meestal slecht onderhouden. **Op** 11 oktober 1634 liep het volledig mis. Bij een zware storm braken de dijken: 6400 van de 9000 inwoners verdronken.

In de jaren na de stormvloed veranderde het grootste deel van het oude Nordstrand in het waddenlandschap, dat nu vanaf de zeedijken rondom het **eiland** is te zien. Tot **op** de dag van vandaag worden na stormvloed nog de resten van het oude Nordstrand gevonden. Zich verleggende getijdegeulen leggen dan fundamenteën van kerken of huizen bloot.

„Hieronder liggen twee generaties van de familie Indervelde’, vertelt Gutbier over de grote grafsteen in het middenpad van de kerk. Het was de Nederlander Quirinus Indervelde die in 1652 een overeenkomst sloot met hertog Frederik III van Sleeswijk-Holstein-Gottorp over de herbedijking van Nordstrand. De hertog had eerst geprobeerd de overgebleven bevolking aan te zetten tot herbedijking, maar dat was niet gelukt. Die miste het benodigde kapitaal, de kennis en de organisatie die toen wel voorhanden waren in de welvarende Nederlanden. Indervelde vond drie investeerders met wie hij een vennootschap **op** aandelen vormde. De aandeelhouders eisten en kregen verregaande rechten van de hertog: het bezit van de overstroomde gronden, eigen bestuur, eigen rechtspraak, eigen politie en godsdienstvrijheid. Dat laatste was in het lutherse Sleeswijk-Holstein van groot belang voor de uit Zuid-Nederland afkomstige, katholieke aandeelhouders.

In het voorjaar van 1654, twintig jaar na de overstroming, begon de indijking van een eerste kleine polder, die al in datzelfde jaar werd afgesloten. De polder werd 'Frederikskoog' genoemd, naar de hertog. In 1657 en 1663 volgden de Maria-Elisabethkoog en de

Trindermarschkoog. Met deze drie polders was bijna 2000 van het 21 500 hectare grote oude Nordstrand herwonnen. In latere eeuwen zouden nog vier polders volgen. De nieuwe polders werden steeds tegen de eerdere aangelegd, zodat zeedijken veranderden in de voor Nordstrand karakteristieke binnendijken.

Gutbier is afstammeling in de tiende generatie van de katholieke Westlandse familie Goeyenbier die zich in 1665 **op** het **eiland** vestigde. Hij laat een landkaart van zijn percelen zien uit 1840, die hoort bij zijn pachtcontract met het domkapittel. Ze zien eruit als langgerekte taartpunten. „Erg lastig bij het ploegen, ze hadden er vierkante blokken van moeten maken', merkt hij **op**.

Het moet voor de aandeelhouders een teleurstelling zijn geweest dat ze de nieuwe polders niet konden indelen in de toen moderne grote rechthoekige kavels. De kleine oppervlakte en de ronde vorm van de polders lieten dat niet toe. Bovendien lagen overal nog sloten, dijken en andere resten van het oude Nordstrand. Nu nog zijn die resten gemakkelijk in het landschap te herkennen.

In de Frederikskoog ligt nog de 'Middeldeich', een zeer oude dijk van het Nordstrand van vóór de overstromingen. De dijk is voor een groot deel verspoeld, en vormt geen aaneengesloten hoogte meer. In polders liggen ook overal nog 'warften', oude terpen die ook stammen van voor de overstromingen. De lutherse kerk, het enige gebouw dat de overstroming overleefde, staat nog steeds **op** een zeer hoge warft. Ook de nieuwere huizen en boerderijen **op** Nordstrand staan **op** dijken en warften. „Mensen **op** Nordstrand hebben hun dijken nooit echt vertrouwd', zegt Reynders.

Al direct na de overstroming gingen de overlevenden de dijkresten en warften weer bewonen. Bij laag water hoedden ze vee **op** hun droogvallende gronden. Bij hoog water trokken ze zich terug **op** hun minuscule eilandjes. Ze stonden vijandig tegenover de Nederlanders. De hertog onteigende ze **op** grond van het oude Nordstrandse dijkrecht 'Wer nich will dieken, der mutt wiken', en schonk de gronden vervolgens aan de Nederlanders. De oorspronkelijke bevolking weigerde daarom medewerking aan de bedijkingen. Voor de aandeelhouders was dat een grote financiële tegenslag. Het werk moest worden uitgevoerd door Brabantse dijkwerkers. Die kwamen uit het rijke Nederland, en waren veel duurder. Deze kostenpost kwam boven **op** andere tegenslagen, zoals herhaalde doorbraken van een nieuwe dijken, oorlog en onenigheid tussen de aandeelhouders. De aandeelhouders werven daarom nieuwe participanten in Nederland. Die vonden ze in hun eigen familiekring die sterke banden had met kerkelijke instellingen, in Nederland en België, waaronder de aartsbisschop en het domkapittel in Utrecht. Veel van deze instellingen hoorden tot het jansenisme, een stroming binnen de katholieke kerk, die in Nederland erg populair was. Zo kwam een groot deel van de aandelen in kerkelijke, jansenistische handen.

Met de nieuwe polders ontstond een **Nederlandse** katholieke kolonie. Dijkwerkers bleven en schoolden zich om tot landarbeiders of handwerkslieden. Ze bouwden de arbeidershuisjes die nog steeds overal **op** de dijken staan. De **Nederlandse** aandeelhouders hadden hun verblijf bij boerderijen **op** de hoge warften in de polder. Kerkelijk viel het **eiland** onder de aartsbisschop van Utrecht die ook de pastoor en de schoolmeester beschikbaar stelde. „De rust, de openheid en de rijke historie', dat is wat Reynders en Gutbier het meest aan het Nordstrandse landschap waarderen. De dam die het **eiland** sinds 1935 met het vaste land verbindt, is de grootste landschappelijke verandering. Verder liggen de polders er nog zo bij zoals ze 350 jaar geleden zijn aangelegd. Zeer ongebruikelijk in het lutherse Sleeswijk-Holstein is de aanwezigheid van drie kerken. „Dat heeft te maken met de jansenistische stroming in de katholieke kerk waar de aandeelhouders toe behoorden', vertelt pastoor Reynders.

In 1662 bouwden de aandeelhouders de katholieke kerk. Het gebouw zag er in eerste instantie uit als een woonhuis. De hertog garandeerde weliswaar godsdienstvrijheid, maar de openlijke aanwezigheid van een katholieke kerkgebouw ging toch wat te ver. Pas later werd een meer kerkelijke façade en een torentje toegevoegd. De ligging was centraal, in het midden van het **eiland**, **op** de plek waar de dijken van de drie nieuwe polders bij elkaar kwamen.

In de achttiende eeuw zorgde een **Nederlandse** kerkscheuring voor een tweedeling van de **Nederlandse** gemeenschap. De paus zette de jansenistische bisschop van Utrecht uit zijn ambt. In Nederland kozen de meeste gelovigen en kerken de kant van de paus, maar **op** Nordstrand raakte Rome de zeggenschap over de Nordstrandse kerk kwijt. De eigenaren, de aandeelhouders, waren immers jansenistisch en alleen zij hadden een overeenkomst met de hertog over godsdienstvrijheid. De jansenistische zeggenschap over de kerk zou nog een eeuw worden betwist door de rooms-katholieke autoriteiten. Spanningen tussen het rooms-katholieke en het jansenistische (of oud-katholieke) volksdeel waren het gevolg. Pas in 1866 mochten ook de rooms-katholieken een eigen kerk bouwen.

In de loop der tijd verdween de **Nederlandse** invloed. In 1924 nam de laatste **Nederlandse** priester afscheid, nadat het aartsbisdom van Utrecht de parochie overdroeg aan de oud-katholieke kerk van Duitsland. Er leven nog 15 oud-katholieken **op** het **eiland**. Het oud-katholieke domkapittel in Utrecht bezit nog 41 hectare, de taartpunt waar Gutbier pachter van is.

Copyright: Neefjes, Jan